

İBN SEB'İN VE HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yrd.Doç.Dr. Ömer BOZKURT
Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Bu makalede felsefi tasavvufun önemli simalarından biri olan İbn Seb'in ta-nıtıktık. Onun, hayatı, eserleri ve felsefi yönü hakkında bazı değerlendirmelerde bulunduk. Ülkemizde İbn Seb'in hakkında yeterli çalışma bulunmadığı için, onun hakkında yurt içinde ve dışında yapılmış çalışmaların bir listesi verdik. Bu makaledeki amacımız İbn Seb'in üzerine yapılacak araştırmaların artmasını sağlamaktır.

Anahtar Kavramlar: İbn Seb'in, Hakikat, Tasavvuf, Felsefe.

ABSTRACT

Ibn Sab'in and the Studies on Him

In this article, we have introduced Ibn Sab'in, one of the important figures of philosophical sufism. We have made some evaluations on his life, works and philosophical aspects. We have listed the works made on Ibn Sab'in in our country and abroad because there aren't enough studies on him in our country. Here, we aimed to give way to an increase in the studies on Ibn Sab'in.

Key Words: Ibn Sab'in, Truth, Sufism, Philosophy.

İBN SEB'İNİN HAYATI, FELSEFİ VE TASAVVUFİ YÖNÜ

İbn Seb'in'in tam adı, Ebu Muhammed Kutbuddîn Abdulhakk b. İbrahim b. Muhammed b. Nasr b. Muhammed el-Akkî el-Gâfikî el-Mürsî er-Rakûtî'dir. O, bu uzun isminden çok, bazen Ebu Muhammed, bazen Kutbuddîn, bazen de Endülüs-lü olması nedeniyle Endelûsî veya Mürsiye kentinden olduğu için Mürsî, ya da Rakot civarında dünyaya geldiği için Rakutî şeklinde de zikredilmiştir. Hatta İşbilî ve Kastallanî olarak da adlandırılmış, fakat çoğunlukla "İbn Seb'in" ismiyle meşhur olmuştur. İbn Seb'in ismiyle meşhur olmasının, adını yazarken "O" şeklinde bir daire kullanmasından, yani "Abdulhakk İbn O" şeklinde yazmasından kaynaklandığı söylenmiştir. Bu dairenin, bazı harf hesaplarında yetmiş (seb'in) sayısına denk geldiği ve bu nedenle adının İbn Seb'in olarak meşhur olduğu ile-ri sürülmüştür. İbn Seb'in, İspanya'da Madrid'in güneydoğusundaki Mürsiye kentinin Rakot kalesi civarında hicri 614 miladi 1217 yılında doğmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarını Endülüs'te geçirmiş, 640/1242'de Fas'a gitmiş ve oradaki Sebte şehrine yerleşmiş, burada felsefe ve tasavvufa ilgilenmiş ve ço-ğu eserini burada yazmıştır. İbn Seb'in daha sonra buradan sırasıyla Bâdis,

Bicâye, Tunus, Mısır (m. 1250) ve Mekke'ye (m. 1254) gitmiş, vefat edinceye kadar da Mekke'de yaşamıştır. Nasıl öldüğü konusunda farklı rivayetler vardır. Bileklerini keserek intihar ettiği ya da dönemin Yemen emiri tarafından zehirle-tildiği bu rivayetlerin en yaygın olanlarıdır. 1270 (28 Şevval 669) yılında Per-şembe günü Mekke'de vefat etmiştir.¹

İbn Seb'in, Endülüs Emevi devletinin 1031 yılında sona ermesiyle ortaya çıkan irili ufaklı hanedanlıklardan biri olan Muvahhidler döneminde dünyaya geldi. Muvahhidler dönemi birçok açıdan Endülüs'te kurulan diğer hanedanlık-lardan farklı özelliklere sahipti. Kendilerinden önceki Murabitlar döneminde fukahanın etkisiyle sönük geçen fikri hayat, Muvahhidler döneminde canlılık kazanmıştı. Bu durum Muvahhidler'in fikhî konularda taklide karşı, akidevî ko-nularda ise te'vile yakın durmalarından kaynaklanıyordu. Nitekim İslam dünya-sının önemli filozoflarından İbn Tufeyl (ö. m. 1185) ve İbn Rüşd (ö. m. 1198) bu dönemde yaşamış ve dönemin (m. 1163-1184) hükümdarı Ebu Yakup Yusuf tarafından gözetilmişlerdi.²

Muvahhidler dönemi bu özellikleri nedeniyle İbn Seb'in'in entelektüel kişili-ği üzerinde de etkili olmuştur. Muvahhidler'in o zamanki hükümdarı Ebu Mu-hammed er-Reşid (ö. m. 1242) Sicilya Kralı II. Frederick Von Hohenstaufen (ö. m. 1250) ile iyi ilişkiler içerisindeydi. II. Frederick de felsefeye ilgi duyan biriydi. Felsefi konularda merak ettiği bazı soruları farklı ülkelerdeki düşünörlere gön-dermiş fakat tatmin edici cevaplar bulamamıştı. Bunun üzerine hanedan Reşid'den yardım istemiş ve hanedan da ona İbn Seb'in'i önermişti. Bu iki hü-kümdarın ilişkileri İbn Seb'in'e felsefe tarihinde çok önemli bir eser olan *El-Kelamu ale'l-Mesâilî's-Sıkilliyye (Sicilya Cevapları)* adlı eseri yazdıracaktı. İbn Seb'in bu eseriyle II. Frederick'i memnun edecek ve Kral da ona hediyeler gön-derecekti.³

İşte Endülüs tarihinin önemli simalarından, filozof ve mutasavvıf İbn Seb'in böyle bir dönemde dünyaya gelmiştir. Kendisinden önce, bu coğrafyada yaşa-mış ve eserler vermiş olan İbn Cabirol, İbnu's-Seyyid el-Batalyevsi (ö. m. 1127), İbn Bacce (ö. m. 1139), İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi ünlü filozoflar⁴ ile İbn Meserre (ö. m. 931), İbnu'l-Arif (ö. m. 1141), İbn Berracân (ö. m. 1141), İbn Kasî (ö. m. 1151), Ebu Bekr Hüseyin el-Mayûrkî (ö. m. 1142), Muhammed İbn

¹ İbn Seb'in'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "İbn Seb'in", *Daru'l-Fünun İlahiyat Fak. Mecmuası*, İst., 1928, sy. X, s. 65-71; Abdurrahman Bedevî, "Giriş", *Resâilu İbn Seb'in* içinde, thk. Abdurrahman Bedevî, Daru'l Misriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire, 1956, s. 1-5; Corc Ketture, "Önsöz", *Buddu'l-ârif* içinde, thk. Corc Ketture, Daru'l Endelus-Daru'l Kindî, Beyrut, 1978, s. 5; Ebu'l Vefa Taftazani, *İbn Seb'in ve felsefetuhu's-süfiyye*, Daru'l-Kitâbi'l-Lübnani, Beyrut, 1973, s. 25-35; Muhammed Yasir Şeref, *Felsefetu'l-vahdeti'l-mutlaka inde İbn Seb'in*, Daru'r-Reşid li'n-Neşr, Irak, 1981, s. 14-31; Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi (İbn Rüşd'ün Ölümünden Günümüze)*, çev. Ahmet Arslan, İletişim yay., İst., 2002, s. 42-43; İlhan Kutluer, "İbn Seb'in", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İst., 1999, c. XX, s. 306-307; Birgül Bozkurt, "İbn Seb'in'in Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri", *CÜLF Dergisi*, Sivas, 2008, XII/2, s. 348-356.

² Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları I (Siyasi Tarih)*, TDV Yay., Ankara, 1994, s. 174-175.

³ Bekir Karlığa, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera yay., İst., 2004, s. 169.

⁴ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 1997, s. 54-56.

Hamis (ö. m. 1155) ve Ebu'l-Abbas es-Sebtî (ö. m. 1204) gibi sûflerin⁵ bıraktığı mirastan yararlanma fırsatı bulmuştur. Tabii ki bunlara kendisinden önce doğmuş ve aynı zaman diliminde yaşayan İbn Arabî'yi (ö. m. 1240) de eklemek gerekmektedir. Her ne kadar İbn Seb'in'in, İbn Arabî'yle görüşüp görüşmediği hususunda kesin bir bilgiye sahip olamasak da, ondan haberdar olup, İbn Arabî'nin şiirlerinden alıntılar yaptığını bilmekteyiz.⁶ İbn Seb'in'in felsefi eserlerinde İbn Arabî etkisinin neredeyse bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu da onun, İbn Arabî'yi Aristo felsefesinde otorite kabul etmemesinden ya da onu kendisine rakip görmemesinden kaynaklanıyor olsa gerektir.⁷ Ancak tasavvufî risalelerindeki vahdet-i mutlaka düşüncesinin, İbn Arabî'nin vahdet-i vücud düşüncesinin daha da ötesi olarak düşünüldüğünde, İbn Seb'in'in vahdet fikri çerçevesinde ondan etkilenmiş olabileceğini düşünebiliriz.

İbn Seb'in, çoğu İslam âlimi gibi, Arapça ve edebiyat derslerinin yanı sıra naklî ve aklî ilimleri tahsil etmiştir. Daha sonra felsefî ilimlere ağırlık vermiştir. İbnü'l-Mer'e (Ebu İshak b. Dahhâk), Takiyuddîn Ahmed b. Ali el-Bûnî ve Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el Haralî/Harranî/Haranî'den dersler almıştır.⁸ Ancak Ebu'l-Vefa Taftazanî, İbn Seb'in'in doğum tarihini göz önünde bulundurarak bu kişilerden ders alamayacağını, fakat muhtemelen onlardan etkilenmesinin söz konusu olabileceğini belirtmiştir.⁹

İbn Seb'in tıp, kimya, simya ve hurûf ilimleriyle de uğraşmıştır.¹⁰ Özellikle hurûf ilminin, onun üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu durum eserlerine yansımış ve dolayısıyla İbn Seb'in'in üslubu ağır, ifadeleri de kapalı bir hal almıştır. Bâtınî anlamlarla dolu harf ve rakamları çok kullanmakta ve bu da eserlerinin bir bölümünün anlaşılmasını engellemektedir.¹¹ Nitekim onun eserlerinde anlaşılması zor ifadelerin yanında, ne anlama geldiği bilinmeyen bazı kelimeleri tekrarladığını da görmekteyiz.¹² Buna ismini sayısal bir rumuzla ifade etmesi de eklenebilir. Ayrıca onun, hurûf ilmiyle ilgili bazı eserleri de vardır.

⁵ Bu şahsiyetler hakkında bkz. Necmettin Bardakçı, "İbnü'l-Arabî Öncesi Endülüs'te Tasavvuf", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2009, sy. XXIII, s. 330-353.

⁶ İbn Seb'in, *Risâle (5)*, *Resailu İbn Seb'in* içinde, thk. Abdurrahman Bedevî, Daru'l Misriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire, 1956, s. 301-303.

⁷ Anna Ayse Akasoy, "İbn Sab'in's *Sicilian Questions*: the Text, its Sources, and their Historical Context", *al-Qantara*, 29/1, enero-junio de 2008, s. 130.

⁸ Abdalbaki Gölpınarlı bu kişiyi, Haralî olarak, Taftazanî ise Harranî ya da Haranî olarak zikretmiştir. İbn Seb'in'in bu kişilerden ders aldığına dair bkz. Gölpınarlı, a.g.m, s. 66-67; Taftazanî, a.g.e, s. 37-39.

⁹ İbn Seb'in'in bu şahsiyetlerden ders alıp almadığı konusundaki tartışmalar için bkz Taftazanî, a.g.e, s. 39-40; Gölpınarlı, a.g.m, s. 67.

¹⁰ Gölpınarlı, a.g.m, s. 71-74; Taftazanî, a.g.e, s. 38; Birgül Bozkurt, a.g.m, s. 354-356.

¹¹ Bekir Karlığa, "Miftahu Büddü'l-Ârif", (Neşr), *İslam Tetkikleri Dergisi* içinde, İst., 1995, c. XIX, s. 305, 308.

¹² Örnek olarak bkz. İbn Seb'in, *Kitâbu'l-İhâtâ*, *Resailu İbn Seb'in* içinde, s. 144, 145, 146, 147, 148; Louis Massignon, bu tekrar edilen harflerin anlamıyla ilgili bazı yorumlar yapmıştır. Bkz. Louis Massignon, *The Passion of al-Hallaj, Mystic and Martyr of Islam*, İng. çev. Herbert Mason, Princeton, 1982, v. II, s. 319.

İbn Seb'ın, görüşlerini ifade ederken kendine özgü ve ilginç bir yol takip eder. O, benimsediği düşüncenin, ne olduğundan çok ne olmadığına dikkat çeker ve bunu çoğunlukla muhatabın yorum ve kavrayışına bırakır. Herhangi bir konuda kanaatlerini sunmadan önce hakikat arayıcıları olarak tasnif ettiği beş mezhepten dördünün (fakihler, kelimciler, filozoflar, sûfiler) görüşlerini verir. Beşinci ve hakikat ehli gördüğü mukarreb/muhakkiklerin yolunu bunlardan sonra anlatır. Ancak burada çoğunlukla kapalı bir dil ve anlaşılması zor sözcük tekrarlarına başvurur. Sonunda muhatabına bu hakikat yolunu anlamasını tavsiye eder.¹³

İbn Seb'ın'ın eserlerini incelediğimizde onun fıkıh, kelam, mantık, felsefe, tasavvuf ve harf ilmi konularında gayet iyi bir bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir. *Buddu'l-ârif* eserinde, fıkıh ve kelam ilmine dair birikimini görmek mümkündür.¹⁴ Mantık konusundaki bilgisi ise *Buddu'l-ârif*'in başından itibaren kendisini gösterir.¹⁵ Burada, tanım, tanımın unsurları, on kategori, birinci ve ikinci analitikler gibi temel mantık konularını ele alır, ancak bunları düşüncesinin odak noktasında yer alan "vahdet-i mutlaka" anlayışı çerçevesinde ve eleştirel bir bakışla inceler. Bununla birlikte *Sicilya Cevapları* adlı eserinde, dönemin Sicilya Kralı II. Frederick'in sorduğu sorulardan üçüncüsü, kategorilerle ilgilidir ve İbn Seb'ın, kitabının üçüncü bölümünü mantığın bu konusuna ayırmıştır. Buradaki izahları dikkate değerdir.¹⁶

İbn Seb'ın felsefeye hâkimiyetini en iyi şekilde *Sicilya Cevapları*'nda göstermektedir. Burada alemin kıdemi (birinci soru), ilm-i ilahî ya da metafizik (ikinci soru) ve nefis (dördüncü soru) konularında II. Frederick'in sorularına –ki II. Frederick Aristoteles'in bu konulardaki görüşlerini merak etmektedir– Aristoteles'in görüşleri doğrultusunda cevaplar verir. İbn Seb'ın'ın felsefi birikimini *Buddu'l-ârif* eserinde de görmekteyiz. Bu eserinde o, filozofların ilimler, varlıklar, nefis, cisim ve duyular, akîl kuvveler, nefsin çeşitleri, nefis-beden ilişkisi, nefsin cevherliği ve ölümsüzlüğü, mutluluk ve hazlar konusundaki yaklaşımlarını sunar ve bunları mantık meselelerinde yaptığı gibi vahdet-i mutlaka düşüncesi etrafında eleştirel bir yaklaşımla değerlendirir.¹⁷ Bunların yanında, İbn

¹³ İbn Seb'ın, *Buddu'l-ârif*, thk. Corc Ketture, Daru'l Endelus–Daru'l Kindî, Beyrut, 1978, s. 147, 334-336; İbn Seb'ın'ın bu yöntemini, ismi belli olmayan bir öğrencisi, kendisine ait olan *Ahd İbn Seb'ın li telâmizihi* adlı risalesine yazdığı şerhte de dile getirmiştir. Bkz. Meçhul Müellif, *Şerhu Ahd, Resailu İbn Seb'ın* içinde, s. 55-56; İbn Seb'ın'ın metodu hakkında ayrıca bkz. Birgül Bozkurt, *İbn Seb'ın'ın Hayatı, Eserleri ve Felsefî Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008, s. 40-45.

¹⁴ İbn Seb'ın, *Buddu'l-ârif*, s. 95, 99-106.

¹⁵ A.g.e, s. 31-96.

¹⁶ İbn Seb'ın, *Sicilya Cevapları*, çev. M. Şerafettin Yaltkaya, *Felsefe Yıllığı* içinde, Bozkurt Matb., İst., 1935, c. II, s. 55-60, 79-100.

¹⁷ İbn Seb'ın'ın bu konudaki görüşleri için sırasıyla *Buddu'l-ârif*'in şu sayfalarına bkz. İlimler (s. 96-97, 108-111), varlıklar (s. 112-119), nefis (s. 149-223), cisim ve duyular (s. 233-260), akîl kuvveler olan mütehayyile, müfekkire, zakire, hafıza, sania, vehmiye, nuzuiyye kuvveleri (s. 260-278), nefsin çeşitleri olan nebatî, hayvani, ve natik nefisler (s. 278-293), nefis-beden ilişkisi, mutluluk ve hazlar (s. 293-338).

Seb'în, tasavvufî risalelerinde de felsefeye hâkimiyetini gösterir.¹⁸

İbn Seb'în'in felsefe ve mantık bilgisinin hangi kaynaklara dayandığı meselesi genelde *Sicilya Cevapları* çerçevesinde araştırılmıştır. Ancak bu çerçeve *Buddu'l-ârif'e* de teşmil edilmiştir.¹⁹ Bu bağlamda onun felsefe ve mantık kaynaklarının başında Fârâbî'nin (ö. m. 950) *Felsefetu Aristotalis* adlı eseri, İhvân-ı Safa'nın (m. X. yy.) *Resail'i* ve Proclus'un (ö. m. 485) *Kitabu'l-Hayri'l-mahz (Liber de Causis)* isimli eseri gelmektedir. Ancak İbn Seb'în'in önerme ve kıyas konusunda Gazali'nin (ö. m. 1111) *Mekâsîdu'l-felâsife*, tasavvufî düşünceleri konusunda ise *Mişkâtü'l-envâr'a* dayandığı ileri sürülmüştür. İbn Seb'în'in felsefe ve mantık kaynakları arasında İbn Bacce'nin *Kitabu'n-Nefs* adlı eseri ile Batalyevsi'nin *Kitabu'l-Hadâik'i* de sayılmıştır.²⁰ Bu düşünceleri ileri süren araştırmacı, İbn Seb'în'in, özellikle *Sicilya Cevapları*'ndaki alemin kîdemi ve ruhun ölümsüzlüğü konularında, İbn Rüşd'den etkilendiğini ve âdeta onun bazı eserlerinden alıntılar yaptığını da kaydetmiştir.²¹

İbn Seb'în'in tasavvuf hakkındaki görüşleri ise, daha çok tasavvufî risaleleri ile *Buddu'l-ârif'te* görülmektedir. O, bu eserlerinde klasik tasavvuf birikiminden tekrarlara yer verse de²² bu yolu benimsemediğini ve bu yolun kendisi için nihai bir kurtuluş yolu olmadığını açıkça söyler.²³ Onun savunduğu yol, sûfî yolu da aşan mukarreb/muhakkik yoludur.²⁴ Her ne kadar bu yol, sûfîlerin yolundan çok farklı olmasa da felsefe ve hermetizmle zenginleştirilmiş ve hatta diğer dinlere atıfta bulunan bazı farklı özelliklere sahiptir. Zaten İbn Seb'în'in tasavvufî görüşleri, çoğunlukla bu çerçeve üzerine oturur. Özellikle felsefî-tasavvuf düşüncesi *Risâletü'l-Fakiriyye*'de sistemli bir şekilde görülebilir.²⁵

İbn Seb'în'deki hermetik unsurlar o derece dikkat çekicidir ki, bu konuyu araştıran Vincent Cornell, İbn Seb'în düşüncesinin kaynaklarının, tasavvuf, hatta Hz. Muhammed'den (sav.) daha çok Hermes'e dayandığını ileri sürmüştür. Bu nedenle onun sûfî olmaktan çok bir hermesçi olarak nitelendirilmesi gerektiğini düşünür. Bu iddiasını İbn Seb'în'in hadis, ayet ve sûfî sözlerine az yer vermesine bağlayarak da desteklemeye çalışır.²⁶ Cornell'in bu iddiaları bir takım eleştirilere açık olsa da iddialarını destekler nitelikte birçok bulguyu İbn Seb'în'in eserlerinde görmek mümkündür. Bunların başında Hermes'i hayır ve

¹⁸ İbn Seb'în, *Risâletü'l-Fakiriyye, Resailü İbn Seb'în* içinde, s. 1-22.

¹⁹ A. Ayse Akasoy, a.g.m., s. 133-134.

²⁰ A.g.m., s. 128-130.

²¹ A.g.m., s. 136-142.

²² İbn Seb'în, *Buddu'l-ârif*, s. 127-129; Ayrıca onun bazı risaleleri tamamen tasavvufun yol ve yöntemlerini anlatmaktadır. Bkz. İbn Seb'în, *Risâletü'n-Nasiha evi'n-nûriyye, Resailü İbn Seb'în* içinde, s. 166 vd.

²³ İbn Seb'în, *Buddu'l-ârif*, s. 335.

²⁴ A.g.e, s. 228-229.

²⁵ İbn Seb'în, *Risâletü'l-Fakiriyye*, s. 1-22.

²⁶ Vincent J. Cornell, "The Way of the Axial Intellect: The Islamic Hermetism of Ibn Sab'în", *Journal of the Muhyiddin İbn Arabi Society*, Oxford, 1997, sy. 22, s. 58-60.

güzel özelliklerle yâd etmesi gelmektedir.²⁷ Ayrıca *Buddu'l-ârif*'te amacıyla ilgili şu sözleri de bu durumu göstermeye yeterlidir:

“Hatta kazanmayı amaçlamış olduğum hak, yol gösterici bir rüyadır. Yaymayı istediğim hikmet, eski zamanların hermesçiliğidir; ifade etmek istediğim mutluluk nebevi idaredir. Bu sır geçmiş asırlarda gizlidir.”²⁸

İbn Seb'in'in hermetik yönü, ona ait olduğu artık kesin olan tarikatının özelliklerinde de görülmektedir. Seb'iniye adındaki bu tarikatla ilgili olarak, olumlu ve olumsuz birçok rivayet bulunmaktadır. Bu tarikat sûfî özelliklere sahip olmakla beraber, diğer tarikatlardan farklı olarak, nihai isnat noktasını Hz. Muhammed'de (sav.) bitirmemekte, İslâmî ve gayri İslâmî çok sayıda kaynağı barındırmaktadır. İbn Seb'in'in önde gelen öğrencilerinden ve aynı zamanda müritlerinden biri olan Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî'nin (ö. 668/1269) belirttiğine göre, Seb'iniye tarikatı, başta Hermes olmak üzere, Sokrates, Platon, Aristoteles, Büyük İskender, Hallâc, Şiblî, Nifferî, Habeşî, Mavsîlî, Şûzî, Sühreverdî, İbn Fâriz, İbn Kasî, İbn Meserre, İbn Sina, Gazali, Tûsî, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Ebu Medyen (Şuayb), İbn Arabî, Harranî, Adıyy (Adıyy b. Musafir) ve İbn Seb'in el-Gafikî'ye dayanmaktadır.²⁹ Diğer yandan bu tarikatın takipçileri ile ilgili olarak farklı kaynaklarda çeşitli listeler de verilmiştir. Seb'iniye tarikatına mensup olanların başında, Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî, Yahya b. Ahmet b. Süleyman el-Belunsî ve İbn Ebi Vâtîl gelmektedir.³⁰

İbn Seb'in'in bu felsefî-hermetik-tasavvufunun ortaya çıkardığı yol olan muhakkik/mukarreb yolunun en önemli görüşü “vahdet-i mutlaka” anlayışıdır. Vahdet-i vücûd düşüncesinin daha katı ve keskin bir yorumu olan bu vahdet anlayışı, âdeta panteizmi hatırlatmaktadır. İbn Seb'in bu mutlak vahdet anlayışını, yine felsefeden yardım alarak inşa etmiştir. Filozofların vâcib ve mümkün varlık ayırımını çıkış noktasına alan İbn Seb'in, mümkün varlıkları birer hayal gibi görmektedir. Ona göre alem, maddi olsun gayri maddi olsun bütünüyle ölüdür. Tek diri ise vacip varlık olan Allah'tır ve bu varlık, mutlak manada tek gerçek varlıktır. Zaten bu varlıktan başka bir varlıktan söz etmek de mümkün değildir.³¹ İbn Seb'in'e göre varlık adına her ne görüyorsak Allah'tan başkasını görmeyiz. Hatta bu cümlelerin sarf edilmesi bile yanlıştır ve ona göre söylenecek tek söz “O”dur.³² İbn Seb'in'in bu mutlak vahdeti, farklı eserlerindeki ifadelerinin peş peşe dizilmesiyle şu şekilde formüle edilebilir:

²⁷ İbn Seb'in, “*Risâletu'n-Nasiha evi'n-nûriyye*”, s. 162; İbn Seb'in'in Hermes'le ilgili ifadeleri için ayrıca bkz. *Risâletu'l-Fakiriyye*, s. 6; *Büddü'l-ârif*, s. 190.

²⁸ İbn Seb'in, *Büddü'l-ârif*, s. 252.

²⁹ Taftazanî, a.g.e, s. 169. Seb'iniye tarikatı hakkında bkz. Taftazanî, a.g.e, s. 166-172; Birgül Bozkurt, a.g.m, s. 360-364.

³⁰ Massignon, a.g.e, v. II, s. 323 vd; Taftazanî, a.g.e, s. 170-173.

³¹ İbn Seb'in, *Risâletu'l-Fakiriyye*, s. 11-12.

³² İbn Seb'in, *Risâletu'r-Rıdvaniyye, Resailu İbn Seb'in* içinde, s. 328.

“Mutlak varlık Allah'tır, mukayyed varlık benim ve sensin, mukadder varlık ise gelecekte olacak her şeydir.”³³

“Sanki sen sensin, sen yoksun ve sanki sen O'sun, O ise varlıktır.”³⁴

“Beni, 'neyi gördüysem sonrasında Allah'ı gördüm', 'neyi gördüysem beraberinde Allah'ı gördüm', 'neyi gördüysem öncesinde Allah'ı gördüm' sözlerime götüren gafletten dolayı tövbe ediyorum. Şimdi de şöyle diyoruz: 'O, O, O' (Huve, Huve, Huve), sonra 'O' diyoruz ve susuyoruz, sonra işaret ediyoruz, sonra bırakıyoruz, sonra 'Sırf Hakk'tan başka bir şey yoktur' sonra 'Allah'tan başka ilah yoktur' sonra buradaki birliktelikten bile tövbe ediyorum.”³⁵

“Varlıktan başka bir şey yoktur (leyse illa'l-eyş faqad).”³⁶

“Sadece Allah (Allahu faqad), bunda şüphe yoktur.”³⁷

İbn Seb'în'e göre mutluluk ise, diğer İslam filozofları ve mutasavvıflarında olduğu gibi nihai hedef olan Allah'a ulaşmaktır. Filozofların ittisal, sūfîlerin vuslat olarak adlandırdığı bu meselede İbn Seb'în kendisine özgü bir yorumla yönelmiştir. “Allah'ın ilk yarattığı akıldır.” hadisinden³⁸ hareket eden İbn Seb'în'e göre akıl, zaten Allah'ın bir eseridir ve yaratanını bilme ve onunla birleşme (ittihad) noktasında hiçbir sorun yaşamaz. Ancak ona göre filozofların entelektüel ittisali bundan çok farklıdır ve ittihadı engellemektedir. Çünkü filozoflar bu ulaşmada araya birçok engeller koymakta ve bu yolu bölük pörçük etmektedir. Ayrıca kabul ettikleri on kategoriyle de Allah ile âlem arasındaki ontolojik sürekliliği bozmakta, vahdetin zarar görmesine neden olmaktadır. Ona göre filozofların bu yolunda engeller vardır, bu engellerin ortadan kaldırılması ve bunun yerine vahdetin kabul edilmesi gerekir. Bu da bize verilen sırrı anlamakta yatar. Bu sırrı anladığımızda Allah'a ulaşmamız gerçekleşir.³⁹ İbn Seb'în'de bu şekilde izah bulan mutluluğa ulaşma “ilmu't-tahkîk” sayesinde gerçekleşir.⁴⁰ Bu da rasyonel mistik bilgi edinme ve gerçeğe erme yöntemi demektir.⁴¹ Bunun ya-

³³ A.g.e, s. 328.

³⁴ İbn Seb'în, *Büddü'l-ârif*, s. 94-95.

³⁵ İbn Seb'în, *Risâletu'l-Rıdvaniyye*, s. 328

³⁶ İbn Seb'în, *Risâletu'l-Fakiriyye*, s. 11.

³⁷ İbn Seb'în, *Kitâbu'l-İhâtâ*, s. 149.

³⁸ Hadisin tam metni şöyledir: “Allah'ın ilk yarattığı akıldır. Allah akla 'dön bu yana' diye emretti akıl döndü. 'Dön o yana' diye emretti, akıl yine döndü. Sonra Allah, 'İzzet ve celalim hakkı için nazarımda senden kıymetli bir şey yaratmadım, seninle alır seninle veririm. Seninle mükâfatlandırır seninle cezalandırırım.' buyurmuştur.” Bu hadisin mevzu olduğu kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Muhammed Tahir b. Ali el-Hindi el-Fettenî, *Tezkiretu'l-Mevzuat*, Daru'l-Ihyai'l-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1399, s. 28-30.

³⁹ Ebu'l-Vefa Taftazani-Oliver Leaman, “İbn Seb'în”, *İslam'da Bilgi ve Felsefe (Kindî'den İkbâl'e İslam Düşünürleri)*, haz. Mustafa Armağan, Şûle yay., İst., 1999, s. 157. (Bu makalenin orijinali için bkz. *History of Islamic Philosophy*, ed. S. H. Nasr-O. Leaman, London and New York, 1993, v. I, ss. 346-349); ayrıca bkz. Corc Ketture, “Giriş”, *Büddü'l-Ârif* içinde, s. 10-12.

⁴⁰ İbn Seb'în, *Büddü'l-ârif*, s. 262, 292, 338-341, 343, 360, 365; *Risale* (5), s. 305-306

⁴¹ Kutluer, “İbn Seb'în”, s. 308.

nında o, hakikate ulaşma ve mutluluğu bulma sanatına “sefer sanatı” adını da vermiştir.⁴²

İbn Seb’in’in yolunu ve tüm görüşlerini burada ele almak elbette mümkün değildir. Onun bu konular dışında bilgi, bilgi vasıtaları, varlık ve çeşitleri, Tanrı’nın zâtı ve sıfatları, alem görüşü, nefis, marifetullah ve mutluluk konusundaki fikirleri derinlemesine araştırılmalıdır. Bunların her biri, onun vahdet düşüncesi çerçevesinde değerlendirilmeli ve İslam düşüncesine katkıları açısından irdelenmelidir. Buna bir katkı olması amacıyla, burada, İbn Seb’in’in eserlerini ve bu eserlerinden tahkik edilerek yayımlananları, başka dillere çevrilenleri, ülkemizde ve ülkemiz dışında onun hakkında yapılmış çalışmaları araştırmacıların dikkatlerine sunmak istiyoruz.

II. İBN SEB’İN’İN ESERLERİ

Burada İbn Seb’in’in eserlerinin bir listesi vermek, hem onun hakkında araştırma yapmanın ne derece gerekli olduğunu ortaya çıkartacak, hem de bu konuda çalışma yapmak isteyenler için fayda sağlayacaktır. İbn Seb’in’e ait eserlerin listesi farklı kişilerce ortaya konmuşsa da biz burada Taftazanî’nin listesini vermekle yetineceğiz.⁴³

A. Felsefi-tasavvuf ile ilgili eserleri:

- 1.Buddü'l-ârif
- 2.Risaletü'l-Fethu'l-mušterek (Miftâhu Buddü'l-ârif)
- 3.Cevabu sâhibu Sıkilliye (Sicilya Cevapları)
- 4.Risaletü'l-İhâta
- 5.Kitabu'l-Elvâh veya Hitâbullahi bi lisani nûrihi
- 6.Risaletü'l-Kavsiyye
- 7.Kitabu'l-Kıst
- 8.Nekiretu arafeti (Risale fi'l-arafe)
- 9.Neticetu'l-hikem
- 10.Risaletü'l-Esbaiyye
- 11.Risaletü'l-Hikemiyye veya Risale fi'l-Hikme
- 12.Kitabu'l-Buht
- 13.Kitabu'l-Kebîr
- 14.Risale fi'l-Cevher
- 15.Kitabu'l-Kid
- 16.Risaletü't-Tevhid

⁴² İbn Seb’in, *Büddü'l-ârif*, s. 39, 347, 356-357; *Sicilya Cevapları*, s. 71-72.

⁴³ İbn Seb’in’in eserleri ile ilgili olarak bkz. Taftazanî, a.g.e, s. 87-147; M. Yasir Şeref, a.g.e, s 33-43; Abdurrahman Bedevî, “Giriş”, *Resâilu İbn Seb’in* içinde, s. 7-23; Vincent J. Cornell, a.g.m, s. 51-53. Esteban Lator, “İbn Sab’in de Murcia y su “Budd al-Ârif”, *Islamic Philosophy*, ed. Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University Frankfurt, 1999, v. 80, s. 322-326; Birgül Bozkurt, a.g.m, s. 364-380.

17.Divau Şi'r

Ayrıca belli bir ismi olmayan dört adet risale

B. Tasavvuf âdabı ve amelî riyaziyetler hakkındaki risaleleri:

- 1.Risaletu'l-Ahd (Ahd İbn Seb'în li telâmizihî)
- 2.Risaletu'n-Nûriyye veya Kitabu'n-Nasiha
- 3.Risaletu'l-Fakiriyye
- 4.Risaletu'r-Rıdvâniyye
- 5.Vasiyyetun yuhâtibu fîha telâmizehu ve etbâehu (Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihi); Bunların yanında "Vasiyet" adıyla geçen beş adet risale
- 6.Kitabu's-Sefer
- 7.Hizbu'l-feth ve'n-nûr
- 8.Hizbu'l-feth ve'l-istihlâs bi-sırri tahkiki kelimetü'l-ihlâs
- 9.Da'vetu harfi'l-kâf

C. Harfler ve isimler ilmi hakkındaki risaleleri:

- 1.Kitabu'd-Derc
- 2.ed-Durretu'l-mudiyye ve'l-hafiyye ve'ş-şemsiyye
- 3.Lisanu'l-feleki'n-nâtık an vechi'l-hakâik
- 4.Risaletun fi esrârî'l-kevâkibi ve derci ve'l-burûci ve hevâssiha
- 5.Şerhu Kitabi İdris (as.)
- 6.Lemhâtu'l-Hurûf
- 7.Bey'atu ehli Mekke

D. Ona ait olduğu zayıf olan eserler:

- 1.Esrâru'l-hikmeti'l-meşrikiyye
- 2.el-Edvâr
- 3.Kelamun fi'l-irfân
- 4.Risaletu'l-Vasâyâ ve'l-akaid
- 5.Risaletu tertibi's-sulûk

III. İBN SEB'ÎN HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR**A. İbn Seb'în'in eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar:**

1.İbn Seb'în, *Buddu'l-ârif*, tahkik. Corc Ketture, Daru'l Endelus-Daru'l Kindî, Beyrut, 1978.

2.İbn Sab'în, *Correspondance Philosophique avec L'Empereur Frederic II de Hohenstaufen*, Serefettin Yaltkaya, ed., Études Orientales. Paris, 1941. (Bu çalışmanın çok farklı baskı ve yayınları vardır: İbn Seb'în, *el-Kelam ala'l-Mesaili's-Sıkiyye*, tashih, talik ve haşiye. M. Şerafettin Yaltkaya, Matbaatu'l-Katulikiyye, Beyrut, 1941. Bu basım için ayrıca bkz. *Islamic Philosophy*, ed. Fuat Sezgin, Institute For The History of Arabic-Islamic Science at The Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt, 1999, v. 80, (İbn Seb'în), pp. 172-266.)

3.İbn Seb'în, *Resailu İbn Seb'în*, tahkik ve takdim: Abdurrahman Bedevî,

Daru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire, 1956.

4.İbn Seb'in, *Miftahu Buddu'l-ârif*," takdim ve neşr. Bekir Karlığa, *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul, 1995, c. XIX, ss. 303-330.

B. İbn Seb'in'in tercüme edilen eser(ler)i:

Şu ana kadar yaptığımız araştırmalarda İbn Seb'in'in sadece bir eserinin başka dillere çevrildiğini belirledik:

1.AKASOY, Anna Ayse, *Philosophie und Mystik in der Späten Almhadenzeit: die Sizilianischen Fragen des Ibn Sab'in*, (Islamic Philosophy, Theology, and Science, Text and Studies, 59), Leiden, 2005, 656 p. (Bu doktora tezi içerisinde *Sicilya Cevapları*'nın şerhli Almanca çevirisi yapılmıştır.)

2.AMARİ, Michele, "Questions philosophiques adressées aux savants musulmans par l'empereur Frédéric II", *Journal Asiatique*, 5. série, 1 (1853), pp. 240-274 (*Sicilya Cevapları*'nın bazı bölümlerinin Fransızca çevirisi).

3.CAMBRA, Luisa María Arvide, *Las Cuestiones Sicilianas*. Introducción, edición, traducción y notas, Universidad de Almería 2007 (İspanyolca çeviri).

4.GRIGNASCHİ, Mario, "Ibnu Sab'in, Al-Kalâmu 'alâ-l-mas'ili -ç-çiqiliyyati, Trattato sulle domande siciliane. Domanda II. Traduzione e commento," en *Archivio Storico Siciliano*, 3. série, 7 (1955), pp.7-91 (*Sicilya Cevapları*'ndaki ikinci soru ve cevabının İtalyanca'ya çevirisidir.)

5.MEHREN, August Ferdinand, "Correspondance de Philosophe Soufi Ibn Sab'in 'Abdoul-Haqq avec l'Empereur Frédéric II", *Journal Asiatique*, Paris, 1879, 7é, série XIV, pp. 341-454. (Mehren bu makalede eserin genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra *Sicilya Cevapları*'ndaki dördüncü soru ve cevabını Fransızca'ya çevirmiştir.)

6.SPALLİNO, Patrizia, *Le Questioni Siciliani, Federico II e l'universo filosofico*, Introduzione, traduzione, e note, e cora di Patrizia Spallino, Presentazione di Bakri Aladdin, Palermo, 2002, 354p. (*Sicilya Cevapları*'nın İtalyanca çevirisidir.)

7.YALTKAYA, M. Serefettin, "Sicilya Cevapları: İbn Seb'in'in Sicilya Kralı İkinci Frederik'in Felsefi Sorularına Verdiği Cevapların Tercemesidir", *Felsefe Yıllığı*, Bozkurt Matb., İst., 1935, c. II, s. 13-144. (Türkçe çeviri)

C. İbn Seb'in hakkında yazılan kitap, tez ve makaleler:

Bu kadar fazla esere sahip olmasına karşılık İbn Seb'in hakkında ülkemizde yapılan çalışmalar yeterli kapsamda ve sayıda değildir. Ancak yurt dışında yapılan çalışmaların sayısı daha fazladır. Önce yurt dışında, sonrasında ülkemizde İbn Seb'in üzerine yapılan çalışmaların bir listesini vereceğiz:

a. Kitap ve tezler (yurt dışında):

1.AKASOY, Anna Ayse, *Philosophie und Mystik in der Späten Almhadenzeit: die Sizilianischen Fragen des Ibn Sab'in*, (Islamic Philosophy, Theology, and

Science, Text and Studies, 59), Leiden, 2005, 656 p. (Doktora Tezi)

2.İDRİSÎ, Muhammed el-Adlûnî, *Felsefetu'l-vahde fi tasavvufi İbn Seb'în (Felsefetu'l-garbi'l-İslamî)*, Daru's-Sekafe, 1998.

3.KATTOURA, Georges, *Das Mystische und Philosophische System des İbn Sab'în: Ein Mystiker aus Murcia*, University of Tübingen, 1977. (Doktora Tezi)

4.LATOR, Esteban, *Die Logik des İbn Sab'în aus Murcia*, University of Munich, printed in Roma, 1942. (Doktora Tezi)

5.MASSİGNON, Louis, *The Passion of al-Hallaj, Mystic and Martyr of Islam*, (4 vols), İng. çev. Herbert Mason, Princeton, 1982. (II. ciltte İbn Seb'în ile ilgili bilgiler bulunabilir.)

6.ŞEREF, Muhammed Yasir, *Felsefetu'l-vahdeti'l-mutlaka inde İbn Seb'în*, Daru'r-Reşid li'n-Neşr, Irak, 1981.

7.TAFTAZANÎ, Ebu'l-Vefa, *İbn Seb'în ve felsefetuhu's-sûfiyye*, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, Beyrut, 1973.

8.el-ZÎN, Samiîh 'Âtif, *İbn Seb'în*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnanî, Lübnan, 1988.

b. Makale, kitap girişleri/önsözleri ve ansiklopedi maddeleri (yurt dışında):

1.AKASOY, Anna Ayse, "İbn Sab'în's *Sicilian Questions*: the Text, its Sources, and their Historical Context", *al-Qantara*, 29/1, enero-junio de 2008, pp. 115-146.

2.AKASOY, A. A., "İbn Sab'în and Raimundus Lullus–The Question of the Arabic Sources of Lullus' Logic Revisited", in Anna Akasoy and Wim Raven (eds), *Islamic Thought in the Middle Ages*, (Leiden, 2008), 433-458. (with Alexander Fidora)

3.AKASOY, A. A., "'The *Muhaqqiq* as Mahdi? İbn Sab'în and Mahdism among Andalusian Mystics in the 12th/13th Centuries", in Wolfram Brandes and Felicitas Schmieder (eds), *Endzeiten. Eschatologie in den monotheistischen Weltreligionen* (Berlin/New York, 2008), pp. 313-337.

4.AKASOY, A. A., "Reading the Prologue İbn Sabin's *Sicilian Questions*", *Schede Medievali*, n. 45, Gennaio-Dicembre 2007, pp. 15-25.

5.AMARÎ, Michele, "Questions Philosophiques Adressées aux Savants Musulmans par l'Empereur Frédéric II", *Journal Asiatique*, Paris, 1853, 5ème série I, pp. 240-274.

6.BEDEVÎ, Abdurrahman, "El Panteismo Integral de İbn Sab'în," *Revista del Instituto de Estudios Islamicos en Madrid (RIEEI)*, 1958, v. VI, pp.103-108.

7.BEDEVÎ, A., "İbn Sab'în y la Oracion Mental", *RIEEI*, 1956, v. IV, pp. 131-135.

8.BEDEVÎ, A., "Testamento de İbn Sab'în a sus Discipulos", *RIEEI*, 1957, v. V, pp. 249-253.

9.BEDEVÎ, A., "Giriş" *Resailu İbn Seb'în* içinde, tahkik ve takdim.

Abdurrahman Bedevî, Daru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire, 1956, ss.1-23.

10.CABANELLAS, Dario, "Federico II de Sicilia e Ibn Sab'în de Murcia las 'Cuestiones Sicilianas'", *Miscelanea de Estudios Arabes y Hebracios*, Granada, 1955, Ano IV, N. 4, pp. 31-64. Ayrıca bkz. *Islamic Philosophy*, ed. Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt, 1999, v. 80 (Ibn Sab'în), pp. 373-406.

11.CASEWIT, Yousef Alexander, "The Objective of Metaphysics in Ibn Sab'în's Answers to the Sicilian Questions", <http://www.allamaiqbal.com/publications/journal/review/april08/7.html>. (erişim tarihi: 03.11.2009)

12.CORBİN, Henry, "Avant-Propos", *el-Kelâm ala'l-Mesâilî's-Sıkkılliye* içinde, thk. M. Şerafettin Yaltkaya, Beyrut: Institut Français d'Archcologi, 1941, s. V-XIX.

13.CORNEL, Vincent J., "The Way of the Axial Intellect: The Islamic Hermetism of İbn Seb'în", *Journal of the Muhyiddin İbn Arabi Society*, Oxford, 1997, v. 22, pp. 41-79.

14.CORNEL, Vincent J., "The All-Comprehensive Circle (al-Ihâta): Soul, Intellect, and the Oneness of Existence in the Doctrine of Ibn Sab'în", chapter of volume *Sufism and Philosophy* ed. Ayman Shehadeh, published by Edinburgh University Pres, 2007.

15.ELSALED, M. H. Omran, "Ibn Sab'în, Muhammed İbn 'Abd al-Haqq (1217-68)" Rotledge, 1998. (<http://www.muslimphilosophy.com/ip/rep/H033>) (erişim tarihi: 12.11.2009)

16.FAURE, Adalophe, "İbn Seb'în", *The Encyclopaedia of Islam*, Luzac and Co. London, 1986, v. III, pp. 921-922.

17.GONZÁLEZ, Alfonso Carmona, "De Nuevo Sobre Ibn Sab'in", 4º Congreso Internacional Valle de Ricote: "Despierta tus Sentidos". Centro Cultural de Ricote. Del 8 al 11 de Noviembre de 2007. Compilación de ponencias / coord. por Mª Cruz Gómez Molina, José Carrasco Molina, 2007, pp. 159-162.

18.HANİF, N., "Ibn Sab'în", *Biographical Encyclopedia of Sufis: Africa and Europe*, Sarup & Sons, New Delhi, 2002, pp. 77-79.

19.JHONSON, N. Scott, "Ocean and Pearls: İbn Seb'în, Shushtari and the Doctrine of Absolute Unity", *Sufi: a Journal of Sufism*, London, 1995, n. 25, pp. 24-31.

20.KETTURE, Corc, "Önsöz", *Buddu'l-ârif* içinde, tahkik. Corc Ketture, Daru'l Endelus-Daru'l Kindî, Beyrut, 1978, ss. 5-24.

21.MANDALA, Guisepe, "Il Prologo delle Risposte alle Questioni Sicilliane di Ibn Sab'în Come Fonte Storica, Politica Mediterranea e Cultura Arabo-Islamica Nell-eta di Federico II", *Schede Medievali*, n. 45, Gennaio-Dicembere

2007, pp. 25-95.

22.MASSIGNON, Louis, "Ibn Sab'în et la Critique Psychologique dans l'histoire de la Philosophie Musulmane", In *Opera Minora*, 1963, v. I, pp. 508-503.

23.MEHREN, A. F., "Correspondance de Philosophe Soufi Ibn Sab'în 'Abdoul-Haqq avec l'Empereur Frédéric II", *Journal Asiatique*, Paris, 1897, 7é, série XIV, pp. 341-454.

24.MÜCTEBÂÎ, Fethullah, "İbn Seb'în", *DMBİ*, c. III, ss. 661-664.

25.LATOR, Esteban, "İbn Sab'in de Murcia y su "Budd al-Ârif", en *Revista al Andalus*, Madrid, 1944, v. IX, fasc. 2, pp. 371-417. Ayrıca bkz. *Islamic Philosophy*, ed. Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt, 1999, v. 80 (Ibn Sab'în), pp. 311-348.

26.OLEH, Mukti Ali, "Ibnu Sab'in; Sang Penggagas Wihdatul al-Mutlaqah", http://telagahikmah.org/id/index.php?option=com_content&task=view&id=126&Itemid=50, Aug 28, 2007, (erişim tarihi, 12.11.2009)

27.SERGUİNİ, M., "Monorreligionismo y su Significacion Uнитарia Divina en Los dos Misticos Murcianos, Ibn Arabî e Ibn Sab'în", in A. Carmona Gonzalez (ed.), *Los dos Horizontes (Textos sobre Ibn Arabî)*, *Trabajos Presentados al Primer Congreso Internacional sobre Ibn Arabî (Murcia 12-14 de noviembre de 1990)*, Murcia, 1992, pp. 387-396 (Spanish), pp. 397-406 (French).

28.SPALLİNO, Patrizia, "Les Questions Siciliennes de Ibn Sab'în: Nouvelles Perspectives de Recherche", *Schede Medievali*, n. 45, Gennaio-Dicembre 2007, pp. 95-103.

29.TAFTAZANÎ, Ebu'l Vefa, "Nassun gayru Menşur Yeteallaku bi Mebhasi "el-Hadd" min Kitabi Buddu'l-ârif li'bni Seb'în", *Dirasat fi'l-fen ve'l-felsefe ve'l-fikri'l-kavmî*, *Abdulaziz el-Ehvani Anısına*, Daru'l-Kahire li'n-Neşr ve't-Tercüme, Mısır, 1983.

30.TAFTAZANÎ, "İbn Seb'în", *Mevsuâtu'l-Hadâratî'l-İslamiyye*, Umman, 1994, ss. 266-269.

31.TAFTAZANÎ-Oliver LEAMAN, "Ibn Sab'în", *History of Islamic Philosophy*, ed. S. H. Nasr, O. Leaman, London and New York, 1993.

32.URVOY, D. – M.–Th URVAY, "Les Thèmes Chrétiens chez Ibn Sab'în et la Specificite de sa Pensée", *Studia Islamica*, Publied by. Maisonneuve & Lorese, 1976, v. 44, pp. 99-121.

33.URVOY, D. – M.–T. URVAY, "Un penseur de frontière en Islam: Ibn Sab'în", *Bulletin de Littérature Ecclésiastique*, Institut Catholique de Toulouse, Toulouse, FRANCE, 1997, vol. 98, n°1, pp. 31-55.

c. Ülkemizde yapılan çalışmalar:

1.ADIVAR, A. Adnan, "İbn Seb'în", *İA*, c. V, s. 805-806.

2.BOZKURT (GÜLMEZ), Birgül, *İbn Seb'in'in Hayatı, Eserleri ve Felsefî Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008.

3.BOZKURT, Birgül, "İbn Seb'in, Hayatı, İlimi Kişiliği ve Eserleri", *CÜİF Dergisi*, Sivas, 2008, XII/2, ss. 247-380.

4.DURU, Rahman, *Sicilya Cevapları Çerçevesinde İbn Seb'in'in Felsefesi*, MÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

5.GÖLPINARLI, Abdülbaki, "İbn Seb'in", *Daru'l-Fünun İlahiyat Fak. Mecmuası*, İst., 1928, sy. X, s. 25-89.

6.KARLIĞA, Bekir, "Miftahu Buddu'l-ârif", (Takdim ve Neşr)", *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul, 1995, c. XIX, s. 303-330.

7.KUTLUER, İlhan, "İbn Seb'in", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c. XX, s. 306-312.

8.YALTKAYA, M. Şerafettin, (Giriş ve İbn Seb'in hakkında) "Sicilya Cevapları" içinde, *Felsefe Yıllığı*, Bozkurt Matb., İst., 1935, c. II, (Giriş ve İbn Seb'in hakkında, ss. 1-13; Eserin Türkçe çevirisi, ss. 13-144)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İbn Seb'in hakkında ülkemizde yapılan çalışmalar daha çok genel niteliktedir. Bu da onun tüm yönleriyle anlaşılması için yeterli değildir. Şerafettin Yaltkaya'nın bazı eksiklikleri⁴⁴ içeren "Sicilya Cevapları" çevirisi ve Abdülbaki Gölpinarlı'nın biyografik çalışmasından sonra İbn Seb'in ile ilgili ilk ayrıntılı çalışmayı Bekir Karlığa yapmıştır. İbn Seb'in'in *Miftahu Buddu'l-ârif* eserini tahkik edip sunan Karlığa buna bir giriş de eklemiş ve burada risalenin içeriğinden hareketle İbn Seb'in'in felsefî-tasavvufî bakışına dair tespitlerde bulunmuştur. Bu makalenin dışında, *Sicilya Cevapları* çerçevesinde İbn Seb'in'in felsefesi, yüksek lisans düzeyinde çalışılmıştır. Ancak *Sicilya Cevapları*'na dayanarak İbn Seb'in'in felsefesini ortaya koymak, tabir yerindeyse *Mekâsıdu'l-felâsife*'ye dayanarak Gazali'nin felsefesini ortaya koymak gibi tehlikeli bir yaklaşımdır. Zira İbn Seb'in'in *Sicilya Cevapları*, büyük oranda kendi kanaatlerini yansıtmaz. Onun *Buddu'l-ârif* eseri ve tasavvufî risalelerinden bağımsız yapılan bir çalışmanın, İbn Seb'in'in felsefesini yansıtmaması güçtür. Ancak bu yüksek lisans tezinin de katkısını inkâr etmemek gerekir. Doktora düzeyinde yapılan tek çalışma ise Birgül Bozkurt'a aittir. Bu tez, İbn Seb'in'in hemen hemen tüm eserlerine ulaşılarak hazırlanmış olup daha çok betimsel niteliktedir. Bunun yanında, *Buddu'l-ârif* eseri ve ismi konusundaki spekülasyonları değerlendirmesi, vahdet-i mutlaka anlayışını panteizm ile karşılaştırması, İbn Arabi ile İbn Seb'in arasında bazı karşılaştırmalara yer vermesi, İbn Seb'in'in sudur nazariyesine dair görüşleri ve nübüvvet konusundaki fikirlerine yönelik yaklaşımları eleştirel

⁴⁴ Örnek olarak bkz. İbn Seb'in, *Sicilya Cevapları*, çev. M. Şerafettin YALTKAYA, s. 43-44; krş. İbn Seb'in, *el-Kelam ala'l-Mesaili's-Sıkılıyye*, tashih, talik ve haşiye: M. Şerafettin Yaltkaya, Matbaatu'l-Katullikiyye, Beyrut, 1941, s. 20-21.

bir bakışla değerlendirmesi, bu doktora tezinin betimsellikten sıyrıldığı noktalarlardır. Ancak tezine yabancı dillerde yapılmış çalışmaları yeterince yansıtamamış olması ve İbn Seb'in'in felsefî çizgisi konusunda tam bir kesinliğe ulaşamaması bir eksikliği olarak gözükmektedir. Diğer yandan ulaştığı bilgileri tezine yansıtması noktasında cömertçe davranması, belki de ülkemizde bu alana ilgi duyanlara İbn Seb'in ile ilgili bir bakış açısı sağlaması düşüncesinden kaynaklansa gerektir. İlhan Kutluer ve Adnan Adıvar'ın ansiklopedi maddeleri de İbn Seb'in'i tanıtmaya ve hakkındaki kaynakları verme açısından önemlidir.

İbn Seb'in hakkında yurtdışında yapılan çalışmalar ise, ülkemizde yapılanlara göre daha fazla sayıdadır.

İbn Seb'in İslam dünyasının önemli filozof ve mutasavvıflarından biridir. Felsefe, tasavvuf ve hermetik unsurların karışımıyla şekillenmiş ve batınî anlamlarla yüklü ifadeleri, çoğunlukla vecd halinde söylenebilecek tekrar eden kelime ve harfleriyle kendisine özgü bir çizgiye sahiptir. Vahdet-i vücud anlayışını aşma girişimi olarak ortaya attığı vahdet-i mutlaka anlayışı dikkate değerdir. Birçok eser vermiş ancak bunlardan sadece bir tanesi Türkçeye çevrilebilmiştir. Hakkında yapılmış az sayıdaki çalışma ise onun tam olarak anlaşılması için yeterli değildir. Burada görüşleriyle ilgili yaptığımız bazı değerlendirmeler ile onun hakkında yapılmış çalışmaları sunmamızın, ona olan ilginin artmasını sağlama çabamızı umuyoruz.

Kaynaklar:

- » AKASOY, Anna Ayşe, "İbn Sab'in's Sicilian Questions: the Text, its Sources, and their Historical Context", *al-Qantara*, 29/1, enero-junio de 2008, pp. 115-146.
- » AZİZ AHMED, *History of Islamic Sicily*, Edinburgh Univ. Press, Edinburgh, 1975.
- » BALYANİ, Abdullah b. Mesud, *Mutlak Birlik*, haz. Ali Vasfi Kurt, İnsan yay., İst., 2003.
- » BOZKURT, Birgül, *İbn Seb'in'in Hayatı, Eserleri ve Felsefî Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008.
- » ....., "İbn Seb'in'in Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri", *CÜİF Dergisi*, Sivas, 2008, XII/2, ss. 347-380.
- » BURNETT, Charles, "The "Sons of Averroes with the Emperor Frederick" and the Transmission of the Philosophical Works by Ibn Rushd", *Averroes and the Aristotelian Tradition* içinde, ed. by. G. Endress – J. A. Aertsen, Leiden, Köln, 1999, ss. 259-299.
- » CABANELLAS, Dario, "Federico II de Sicilia e Ibn Sab'in de Murcia las 'Cuestiones Sicilianas'", *Islamic Philosophy*, ed. Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt, 1999, v. 80 (İbn Sab'in), pp. 373-406.
- » CASEWİT, Yousef Alexander, "The Objective of Metaphysics in Ibn Sab'in's Answers to the Sicilian Questions", <http://www.allamaiqbal.com/publications/journal/review/april08/7.html>. (erişim tarihi: 03.11.2009)
- » CORBİN, Henry, *İslam Felsefesi Tarihi (İbn Rüşd'ün Ölümünden Günümüze)*, çev. Ahmet Arslan, İletişim yay., İst., 2002.
- » CORNEL, Vincent J., "The Way of the Axial Intellect: The Islamic Hermetism of İbn Seb'in", *Journal of the Muhyiddin İbn Arabi Society*, Oxford, 1997, sy. 22, ss. 41-79.
- » DURU, Rahman, *Sicilya Cevapları Çerçevesinde İbn Seb'in'in Felsefesi*, MÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- » FAURE, Adalophe, "İbn Seb'in", *The Encyclopaedia of Islam*, Luzac and Co. London, 1986, v. III.
- » el-FETTENİ, Muhammed Tahir b. Ali el-Hindi, *Tezkiretu'l-Mevzuat, Daru'l-İhyai'l-Turasi'l-Arabî*, Beyrut, 1399.
- » GAZALİ, *Mekâsîdu'l-felâsife*, çev. Cemalettin Erdemci, Vadi yay., Ankara, 2001.
- » GÖLPINARLI, Abdülbaki, "İbn Seb'in", *Daru'l-Fünun İlahiyat Fak. Mecmuası*, İst., 1928, sy. X, ss.65-89.

- » İBN SEB'İN, *Buddu'l-ârif*, Tahkik, Corc Ketture, Daru'l Endelus – Daru'l Kindî, Beyrut, 1978.
- » ..... , *Sicilya Cevapları*, çev. M. Şerafettin Yaltkaya, *Felsefe Yıllığı* içinde, Bozkurt Matb., İst., 1935, c. II.
- » ..... , *Resâilu İbn Seb'in*, tahkik. Abdurrahman Bedevî, Daru'l Mısıriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire, 1956.
- » ..... , *Risâletu'l-Fakiriyye*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Risâletu'l-Kavsiyye*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Ahd İbn Seb'in li telâmizihî*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Kitâbu'l-Ihâta*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Risâletu'n-nasiha evi'n-nûriyye*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Risâle Hitâbullahi bi lisanî nûrihi*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Mülâhazât alâ Buddu'l-ârif*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Risâletu'l-Elvâhi'l-mübareke*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihi*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » ..... , *Risâletu'r-Rıdvaniyye*, *Resailu İbn Seb'in* içinde.
- » MEÇHUL MÜELLİF, *Şerhu Ahd, Resâilu İbn Seb'in* içinde.
- » JHONSON, N. Scott, "Ocean and Pearls: Ibn Sab'in, Shushtari and the Doctrine of Absolute Unity", *Sûfi: a Journal of Sufism* içinde, London, 1995, sy. 25, ss. 24-31.
- » KARLIĞA, Bekir, "Miftahu Buddu'l-ârif", (neşr), *İslam Tetkikleri Dergisi* içinde, İst., 1995, c. XIX, ss. 303-335.
- » ..... , *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera yay., İst., 2004.
- » KUTLUER, İlhan, "İbn Seb'in", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İst., 1999, c. XX.
- » LATOR, Esteban, "İbn Sab'in de Murcia y su "Budd al-Ârif", *Islamic Philosophy*, ed. Fuat Sezgin, İnstitute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfrong Goethe University Frankfurt, 1999., v. 80, ss. 311-348.
- » MASSIGNON, Louis, *The Passion of al-Hallaj, Mystic and Martyr of Islam*, İng. çev. Herbert Mason, Princeton, 1982, v. II.
- » OLEH, Mukti Ali, "İbnu Sab'in; Sang Penggagas Wihdatul al-Mutlaqah", http://telagahikmah.org/id/index.php?option=com_content&task=view&id=126&Itemid=50, Aug 28, 2007, (erişim tarihi, 12.11.2009)
- » ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları I (Siyasi Tarih)*, TDV Yay., Ankara, 1994.
- » ..... , *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, TDV Yay., Ankara, 1997
- » SEZGİN, Fuat (Editör), *Islamic Philosophy*, İnstitute For The History of Arabic-Islamic Science at The Johann Wolfrong Goethe University, Frankfurt, 1999, vol. 80, (İbn Seb'in)
- » ŞEREF, Muhammed Yasir, *Felsefetu'l-vahteti'l-mutlaka inde İbn Seb'in*, Daru'r-Reşid li'n-Neşr, Irak, 1981.
- » TAFTAZANÎ, Ebu'l Vefa–LEAMAN, Oliver, "İbn Seb'in", *İslamda Bilgi ve Felsefe (Kindi'den İkbâl'e İslam Düşünürleri)*, haz. Mustafa Armağan, Şûle yay., İst., 1999.
- » TAFTAZANÎ, Ebu'l Vefa, *İbn Seb'in ve felsefetuhu's-süfiyye*, Daru'l-Kitâbi'l-Lübnani, Beyrut, 1973.
- » ..... , "Nassun gayru menşur yeteallaku bi mebhasi "el-Hadd" min Kitâbi Buddu'l-ârif li'bni Seb'in", *Dirasat fi'l-Fen ve'l-Felsefe ve'l-Fikri'l-Kavmi*, Abdulaziz el-Ehvani Anısına, Daru'l-Kahire li'n-Neşr ve't-Tercüme, Mısır, 1983.